Hanovs proti Lotyšsku, rozsudek ze dne 18. 7. 2024 – K pozitivnímu závazku státu zajistit účinné vyšetřování nenávistně motivovaného útoku z důvodu sexuální orientace oběti

Stěžovatel: Hanovs

Žalovaný stát: Lotyšsko

Číslo stížnosti: 40861/22

Datum: 18.07.2024

Článek Úmluvy: čl. 14
čl. 3
čl. 8

Rozhodovací formace: Senát

Soud: Evropský soud pro lidská práva

Hesla: diskriminace, pozitivní závazky, respektování soukromého života, sexuální orientace, trestní řízení, účinné vyšetřování

Český právní řád: § 171 odst. 1 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)
§ 352 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
§ 7 odst. 3 písm. b) zákona č. 251/2016 Sb., zákon o některých přestupcích

Významnost: 2

VÝBĚR ROZHODNUTÍ EVROPSKÉHO SOUDU PRO LIDSKÁ PRÁVA PRO JUSTIČNÍ PRAXI Č. 2/2025

Hanovs proti Lotyšsku

rozsudek ze dne 18. 7. 2024, č. 40861/22

Autorský komentář

V komentovaném rozsudku Soud posuzoval dodržení pozitivních závazků ze strany státu spočívajících zejména v účinném vyšetřování nenávistných trestných činů a jejich následném posouzení. V souladu se svou předešlou judikaturou (např. rozsudek ze dne 11. 4. 2024, Allouche proti Francii, č. 81249/17) zdůraznil hlavně skutečnost, že nenávistné činy nelze při posuzování považovat za stejně závažné jako činy bez nenávistného motivu.

Snahou Soudu v dané věci bylo poukázat na pozitivní závazky plynoucí státům z předmětných ustanovení Úmluvy, které je zavazují k provedení účinného vyšetřování útoků motivovaných nenávistí. Tyto útoky se totiž často vyznačují vyšší intenzitou narušení práv jejich obětí než obdobné

útoky bez takové motivace. To Soud ve vztahu k posuzovanému případu zdůraznil konstatováním, že došlo k narušení lidské důstojnosti stěžovatele. Ta totiž mimo jiné zahrnuje také právo vyjadřovat svou identitu a projevy náklonnosti. Útoky jako ten, který je předmětem posuzovaného případu, tak sice nemají závažný dopad ve fyzické sféře jejich obětí, zato však představují výrazné riziko způsobení újmy ve sféře psychické. Oběti se v jejich důsledku cítí ponížený a mohou trpět pocitem méněcennosti a strachu projevovat své emoce. Je tedy zřejmé, že takové útoky jsou v rozporu s požadavky plynoucími z ustanovení čl. 3, 8 a 14 Úmluvy, která byla podle Soudu porušena.

Rovněž postupem vnitrostátních orgánů při vyšetřování předmětného činu a jeho následném posouzení došlo k porušení pozitivních závazků plynoucích z porušených článků Úmluvy. Orgány činné v trestním řízení totiž při vyšetřování a následném posuzování předmětného činu při svém postupu nezohlednily v patřičném rozsahu skutečnost, že se jednalo o nenávistný čin, který byl vyvolán sexuální orientací stěžovatele a jejími projevy. Pachatel byl potrestán pouze v přestupkovém řízení, navíc pokutou, jejíž výše se pohybovala při dolní hranici možné sazby. Takovou sankcí nebyla zohledněna nenávistná povaha činu, samotná sankce navíc byla ve zjevném nepoměru k závažnosti spáchaného činu. Ten byl tak vnitrostátními orgány postaven na roveň rušení veřejného pořádku i přes skutečnost, že znaly potřebná fakta poukazující na diskriminační povahu spáchaného činu, existenci použitelných zákonných ustanovení, jejichž aplikací by mohla být tato okolnost zohledněna, a několikanásobný přezkum rozhodnutí nadřízenými orgány.

Právu na účinné vyšetřování se Soud ve své rozhodovací činnosti věnoval již mnohokrát, čemuž odpovídá také množství relevantní judikatury. Komentovaný rozsudek je však specifický diskriminační povahou spáchaného činu, která pramenila ze sexuální orientace stěžovatele a jeho partnera. Obecný závěr vyplývající z rozhodnutí o nutnosti důsledného vyšetřování a případného adekvátního potrestání činů takového charakteru tak přesahuje hranice lotyšského práva a pomáhá stanovit evropský standard pro postup vnitrostátních orgánů v podobných případech. V českém právním prostředí by závěry vyslovené v komentovaném rozsudku mohly být využity při aplikaci ustanovení § 352 trestního zákoníku, které pojednává o násilí proti skupině obyvatelů a jednotlivci a pod který by podobný případ mohl spadat.

(Zpracovali: JUDr. Petr Angyalossy, Ph.D., a Mgr. David Anděl)

SKUTKOVÝ STAV

Stěžovatel byl při procházce se svým partnerem napaden dvěma podnapilými muži, přičemž jeden z nich vůči stěžovateli a jeho partnerovi použil vulgární označení odkazující na jejich sexuální orientaci. Následně mělo ze strany útočníků dojít i k pokusům o fyzické napadení stěžovatele. Ten se před útočníky schoval v nedalekém obchodě, zatímco jeho partner zavolal policii. Útočníci po neúspěšné snaze vniknout do obchodu za stěžovatelem místo opustili. Policie následně dopadla oba útočníky, nepřistoupila však k jejich řádné identifikaci či zadržení, pouze zaznamenala jejich jména. Na základě uvedených jmen vypátrala pouze jednoho útočníka, kterého identifikovala jako J. P. Policie proti němu zahájila trestní stíhání pro podezření ze spáchání trestného činu výtržnictví. J. P. při výslechu přiznal, že byl pohoršen, že se stěžovatel a jeho partner drželi kolem pasu. Na základě takového jednání totiž odvodil jejich sexuální orientaci, jejíž zjevným projevem se cítil dotčen. Proto se rozhodl stěžovatele a jeho partnera konfrontovat, jelikož jejich projevy náklonosti považoval za nepřijatelné. Policie následně zastavila stíhání, protože podle vyšetřovatele nebyly naplněny znaky trestného činu. J. P. tak byl potrestán pouze v rámci přestupkového řízení pokutou ve výši 70 EUR. Stěžovatel se pomocí opravných prostředků domáhal obnovení trestního stíhání a potrestání J. P. za nenávistný trestný čin, avšak neúspěšně.

PRÁVNÍ POSOUZENÍ

I. TVRZENÉ PORUŠENÍ ČL. 3 A 8 ÚMLUVY, POSUZOVANÝCH SAMOSTATNĚ A VE SPOJENÍ S ČL. 13 A 14

29. Stěžovatel namítal, že vnitrostátní orgány neprovedly účinné vyšetřování a nestíhaly homofobní útok, který byl proti němu spáchán. Opíral se o čl. 3, 13 a 14 Úmluvy, Soud navíc položil stranám doplňující otázku podle čl. 8 Úmluvy. Relevantní části těchto ustanovení znějí následovně:

Článek 3

„Nikdo nesmí být … podrobován nelidskému či ponižujícímu zacházení …“

Článek 8

„1. Každý má právo na respektování svého soukromého … života …“

Článek 13

„Každý, jehož práva a svobody přiznané touto Úmluvou byly porušeny, musí mít účinné opravné prostředky před národním orgánem …“

Článek 14

„Užívání práv a svobod přiznaných touto Úmluvou musí být zajištěno bez diskriminace založené na jakémkoliv důvodu, jako je … jiné postavení.“

(…)

B. Věcné posouzení

(…)

2. Posouzení Soudu

(a) Použitelné ustanovení

38. Soud připomíná, že závazek vnitrostátních orgánů vyšetřovat útoky motivované nenávistí může vyplynout ze všech ustanovení Úmluvy, kterých se stěžovatel dovolává (srov. rozsudek ze dne 14. 1. 2021, Sabalić proti Chorvatsku, č. 50231/13, bod 90). Tato povinnost orgánů předcházet nenávistně motivovanému násilí ze strany soukromých osob a vyšetřovat případnou souvislost mezi diskriminačním motivem a násilným činem může spadat pod procesní aspekt čl. 3 Úmluvy (viz rozsudek ze dne 12. 5. 2015, Identoba a ostatní proti Gruzii, č. 73235/12, body 63–81) nebo se projevit jako pozitivní závazek zajistit užívání práv zakotvených v čl. 8 (viz rozsudek ze dne 1. 6. 2021, Association ACCEPT a ostatní proti Rumunsku, č. 19237/16, bod 68). Kromě toho může být součástí závazků vnitrostátních orgánů podle čl. 14 dodržovat základní práva bez diskriminace (viz Identoba a ostatní proti Gruzii, cit. výše, body 64 a 70–71; a Association ACCEPT a ostatní proti Rumunsku, cit. výše, tamtéž) nebo zakládat povinnost podle čl. 13 zajistit účinný vnitrostátní prostředek nápravy pro oběti diskriminace (viz rozsudek ze dne 14. 1. 2020, Beizaras a Levickas proti Litvě, č. 41288/15, body 151–156). Vzhledem k vzájemnému působení různých ustanovení je třeba použitelné ustanovení určit v každém případě s ohledem na jeho skutkové okolnosti a povahu vznesených obvinění (viz Identoba a ostatní proti Gruzii, cit. výše, bod 63).

39. K daným skutečnostem Soud poznamenává, že útočník J. P. přiznal, že jeho útok byl vyvolán jeho negativní reakcí na spatření dvou mužů, stěžovatele a jeho partnera, jak si veřejně projevují náklonnost. J. P. uvedl, že byl tímto projevem pohoršen, což ho přimělo k tomu, aby je nejprve slovně

a následně i fyzicky konfrontoval za účelem zastavení chování, které považoval za nepřijatelné. Použil velmi urážlivé agresivní výrazy a urážky směřující proti homosexuálům a vyhrožoval stěžovateli dalším násilím, pokud by veřejné projevy náklonnosti pokračovaly …

40. Tento případ vykazuje značnou podobnost s předchozími případy, kdy byli stěžovatelé verbálně a fyzicky napadáni s cílem odradit je od veřejného vyjadřování jejich příslušnosti k LGBTI komunitě a její podpory (viz rozsudek ze dne 12. 4. 2016, M. C. a A. C. proti Rumunsku, č. 12060/12, bod 117; Identoba a ostatní proti Gruzii, cit. výše, bod 70; a rozsudek ze dne 12. 9. 2023, Romanov a ostatní proti Rusku, č. 58358/14 a 5 dalších, bod 68).

41. V daném případě stěžovatel nejhoršímu útoku patrně unikl a neutrpěl žádná skutečná zranění. Ovšem i v případě absence zranění nebo intenzivního utrpení může hrozba jednání zakázaného čl. 3, pokud je dostatečně reálná a bezprostřední, být v rozporu s tímto ustanovením (viz rozsudek ze dne 16. 12. 2021, Women's Initiatives Supporting Group a ostatní proti Gruzii, č. 73204/13 a 74959/13, bod 60). Mezi další faktory patří důvod, pro který došlo ke špatnému zacházení, spolu s úmyslem nebo motivací, která za ním stojí. Diskriminační zacházení tak může v zásadě představovat ponižující zacházení ve smyslu čl. 3, pokud dosahuje takové míry závažnosti, že představuje zásah do lidské důstojnosti. Diskriminační poznámky a rasistické urážky musí být v každém případě považovány za přitěžující okolnost při posuzování daného případu špatného zacházení z hlediska čl. 3 (viz Sabalić proti Chorvatsku, cit. výše, body 65–66, s dalšími odkazy).

42. Soud dále podotýká, že cílem slovního a fyzického útoku bylo zjevně zastrašit stěžovatele a jeho partnera, aby upustili od veřejného projevování své náklonnosti (srov. Women's Initiatives Supporting Group a ostatní proti Gruzii, cit. výše, bod 60). Soud se domnívá, že útoky na LGBTI osoby, které jsou vyvolané projevy náklonnosti, představují urážku lidské důstojnosti, neboť jsou zaměřeny proti univerzálním projevům lásky a přátelství. Koncept důstojnosti přesahuje pouhou osobní hrdost nebo sebeúctu, zahrnuje totiž i právo vyjadřovat svou identitu a náklonnost bez obav z odplaty nebo násilí. Útoky, jako je ten v projednávaném případě, narušují nejen fyzické bezpečí obětí, ale také jejich emoční a psychickou pohodu a mění tak intimní okamžik v okamžik strachu a traumatu. Kromě toho ponižují a znevažují oběti, vyjadřují méněcennost jejich identity a projevů a spadají proto do oblasti působnosti čl. 3 Úmluvy.

43. Útoky na LGBTI osoby motivované projevy náklonnosti představují nejen urážku lidské důstojnosti, ale hluboce ovlivňují i soukromý život těchto osob. Strach a nejistota, které takové činy vyvolávají, brání obětem otevřeně projevovat základní lidské emoce a tlačí je k neviditelnosti a marginalizaci. Hrozba násilí ohrožuje jejich schopnost žít autenticky a nutí je skrývat podstatné aspekty jejich soukromého života, aby se vyhnuli újmě. V důsledku toho mohou takové útoky omezit jejich svobodu užívat právo na respektování soukromého života podle čl. 8 Úmluvy stejně svobodně jako páry různého pohlaví, čímž se na projevy jejich identity a vztahů klade rozdílný standard.

44. Za těchto okolností se Soud domnívá, že nejvhodnějším způsobem, jak postupovat, by bylo podrobit stížnosti stěžovatele souběžnému přezkumu podle čl. 3 a 8 Úmluvy ve spojení s čl. 14 (srov. rozsudek ze dne 17. 5. 2022, Oganezova proti Arménii, č. 71367/12 a 72961/12, bod 78; a rozsudek ze dne 13. 4. 2021, E. G. proti Moldavsku, č. 37882/13, bod 39). Díky tomuto přístupu není nutné, aby Soud posuzoval stížnost také z hlediska čl. 13.

(b) Dodržování závazků státu

45. Soud opakuje, že v souvislosti s útoky soukromých osob není rozdíl mezi požadavky čl. 3 a 8 Úmluvy jednoznačný. Obě ustanovení stanovují státu závazek chránit fyzickou a psychickou integritu osoby (viz rozsudek ze dne 22. 6. 2021, R. B. proti Estonsku, č. 22597/16, bod 78, s dalšími odkazy) a spolu s čl. 2 tvoří kontinuum, které aktivuje závazek státu poskytnout ochranu, jakmile je zjištěno, že

útoky na integritu jednotlivce byly dostatečně závažné, aby vyžadovaly reakci (viz například rozsudek ze dne 14. 10. 2010, A. proti Chorvatsku, č. 55164/08, bod 57; rozsudek ze dne 4. 8. 2020, Tërshana proti Albánii, č. 48756/14, bod 126; a rozsudek ze dne 12. 12. 2023, Vučković proti Chorvatsku, č. 15798/20, bod 54). Ve všech případech je základním prvkem závazků státu povinnost provést vyšetřování, které je schopno zjistit skutkový stav, identifikovat a případně potrestat odpovědné osoby.

46. Pokud existuje podezření, že násilný čin byl vyvolán diskriminačními postoji, je obzvláště důležité, aby úřední vyšetřování probíhalo důrazně a nestranně s ohledem na potřebu neustále znovu zdůrazňovat odsouzení takových činů ze strany společnosti a udržovat důvěru menšinových skupin ve schopnost vnitrostátních orgánů chránit je před násilím motivovaným diskriminací. Dodržování pozitivních závazků státu vyžaduje, aby vnitrostátní právní systém prokázal svou schopnost vynucovat trestní právo vůči pachatelům takových násilných činů. Bez přísného přístupu orgánů činných v trestním řízení by se s trestnými činy motivovanými nenávistí nevyhnutelně zacházelo stejně jako s běžnými případy, které takový podtext nemají, a výsledná lhostejnost by se rovnala souhlasu nebo dokonce tichému schvalování nenávistných trestných činů orgány (viz Identoba a ostatní proti Gruzii, cit. výše, bod 77; a Sabalić proti Chorvatsku, cit. výše, body 94–95, s dalšími odkazy).

47. Soud výše shledal, že útok na stěžovatele byl dostatečně závažný na to, aby vyžadoval reakci vnitrostátních orgánů. Dále poznamenává, že diskriminační motiv útoku nebyl sporný. Útočník během prvotního policejního výslechu otevřeně přiznal, že použil urážky směřující proti homosexuálům v reakci na to, co vnímal jako nepřijatelné chování, konkrétně veřejné projevy náklonnosti mezi stěžovatelem a jeho partnerem …

48. Za těchto okolností Soud konstatuje, že od počátečních fází řízení byly vnitrostátním orgánům předloženy jasné *prima facie* důkazy o násilí motivovaném stěžovatelovou sexuální orientací. Podle judikatury Soudu to vyžadovalo důsledné uplatnění vnitrostátních trestněprávních mechanismů schopných zohlednit homofobní podtext útoku a stíhat a případně přiměřeně potrestat odpovědné osoby (viz Sabalić proti Chorvatsku, cit. výše, bod 105, s dalšími odkazy).

49. V rozhodné době existovaly ve vnitrostátním právním systému trestněprávní mechanismy určené k ochraně jednotlivců před trestnými činy motivovanými nenávistí. Dvě ustanovení trestního zákona, § 78 a § 150, postihovala trestné činy motivované nenávistí na základě určitých chráněných znaků … Ačkoli sexuální orientace nebyla výslovně zmíněna, zdá se, že § 150 byl v soudní praxi vykládán tak, že sexuální orientaci zahrnul mezi chráněné znaky …

50. V tomto případě nicméně policie a státní zástupci odmítli stíhat útok na stěžovatele jako trestný čin motivovaný nenávistí. Toto rozhodnutí odůvodnili tím, že trestný čin podle § 150 trestního zákona by měl zahrnovat ústní nebo písemné výzvy k nenávisti, učiněné s přímým úmyslem podněcovat nenávist. Vzhledem k tomu, že jednání J. P. bylo zaměřeno pouze na stěžovatele, nikoli na sexuální menšiny jako celek, a došlo k němu bez přítomnosti svědků, kteří by mohli být podněcováni k nenávisti, chyběly základní prvky nenávistného trestného činu … Orgány činné v trestním řízení nepřihlédly k argumentům stěžovatele, které vycházely z judikatury Soudu v obdobných věcech týkajících se útoků motivovaných nenávistí vůči jednotlivcům v souvislosti s jejich sexuální orientací nebo genderovou identitou …

51. Soud nemá pravomoc určovat, zda tento zúžený výklad trestněprávních ustanovení přesně odrážel požadavky vnitrostátního práva a soudní praxe, nebo jinými slovy, zda nevznesení obvinění proti J. P. bylo důsledkem nedostatků v právní úpravě nebo její neúplné aplikace orgány činnými v trestním řízení. Nicméně faktem zůstává, že ani poté, co stěžovatel vyčerpal všechny vnitrostátní opravné prostředky k hierarchicky nadřízeným státním zástupcům, nebyl pachatel za útok

motivovaný nenávistí obviněn ani stíhán.

52. Vláda kladla důraz na skutečnost, že J. P. byl shledán vinným z protiprávního jednání ve správním přestupkovém řízení a byla mu uložena pokuta ve výši 70 EUR. Soud se však domnívá, že uchýlení se k tomuto typu řízení není slučitelné se závazkem vnitrostátních orgánů podle Úmluvy zajistit, aby se homofobním útokům odpovídajícím způsobem čelilo a aby se jim účinně zabránilo. Tento závěr vychází především ze dvou důvodů. Zaprvé, správní přestupkové řízení se nezabývalo nenávistným prvkem útoku proti stěžovateli (srov. Sabalić proti Chorvatsku, cit. výše, bod 108). Zadruhé, mírnost sankce byla ve zjevném nepoměru k závažnosti činu, a to jak z hlediska jeho teoretické maximální výše, tak z hlediska skutečně uložené pokuty, která byla na spodní hranici možné sazby [tamtéž, body 98 (iii) a 110 ...]. Přistoupením k projednání předmětného případu v rámci správního přestupkového řízení vnitrostátní orgány incident bagatelizovaly, jelikož útok motivovaný nenávistí posuzovaly jako rovnocenný s mírným narušením veřejného pořádku, jakým je například opilecká rvačka. Tento přístup naznačuje, že se nepodařilo důrazně reagovat na útok motivovaný stěžovatelovou sexuální orientací, čímž byl spíše podpořen dojem beztrestnosti činů motivovaných nenávistí, než aby se potvrdil jasný a nekompromisní postoj vůči takovým činům (tamtéž, bod 111).

53. Soud uzavírá, že žalovaný stát nesplnil svůj závazek podle čl. 3 a 8 Úmluvy ve spojení s čl. 14 poskytnout přiměřenou ochranu důstojnosti a soukromého života stěžovatele zajištěním účinného stíhání útoku směřovaného proti němu při současném zohlednění nenávistného motivu útoku. Soud zdůrazňuje zásadní význam toho, aby se smluvní státy zabývaly beztrestností v případech nenávistných trestných činů, neboť představují významnou hrozbu pro základní práva chráněná Úmluvou (viz Sabalić proti Chorvatsku, cit. výše, body 95 a 115; a Association ACCEPT a ostatní proti Rumunsku, cit. výše, bod 127). Neřešení takových případů může normalizovat nepřátelství vůči LGBTI osobám, udržovat kulturu nesnášenlivosti a diskriminace a podporovat další činy podobné povahy.

54. Došlo tedy k porušení čl. 3 a 8 Úmluvy ve spojení s čl. 14.

II. POUŽITÍ ČL. 41 ÚMLUVY

55. Článek 41 Úmluvy stanoví:

„Jestliže Soud zjistí, že došlo k porušení Úmluvy nebo Protokolů k ní, a jestliže vnitrostátní právo dotčené Vysoké smluvní strany umožňuje pouze částečnou nápravu, přizná Soud v případě potřeby poškozené straně spravedlivé zadostiučinění."

56. Stěžovatel požadoval 10 000 EUR jako náhradu nemajetkové újmy. Nepožadoval náhradu žádných nákladů ani výdajů.

57. Vláda tvrdila, že požadovaná částka byla nepřiměřená a nepodložená.

58. Soud přiznává stěžovateli částku požadovanou z titulu nemajetkové újmy navýšenou o případnou daň.

VÝROK

Z TĚCHTO DŮVODŮ SOUD JEDNOMYSLNĚ

1. *Prohlašuje* stížnost za přijatelnou;

2. *Rozhoduje*, že došlo k porušení čl. 3 a 8 Úmluvy, ve spojení s čl. 14;

3. *Rozhoduje,*

(a) že žalovaný stát má stěžovateli zaplatit … 10 000 EUR (deset tisíc euro), … z titulu nemajetkové újmy;

(…)

(Zpracoval: Mgr. David Anděl)